

Імпрэсіянізм як светапоглядны прынцып мастацкай творчасці

Максіма Багдановіча

Творчую блізкасць М. Багдановіча да традыцый заходнееўрапейскай культуры сёння ніхто не аспрэчвае, яна выявілася ва ўсім: і ў мастацкай творчасці пісьменніка, яго тэарэтычных і публіцыстычных працах, у перакладчыцкай дзейнасці. “Было б горш, чым нядбальствам, нічога не ўзяць з таго, што соткі народаў праз тысячы год сабралі ў скарбніцу светавай культуры. Але занасіць толькі чужое, не развіваючы свайго, — гэта яшчэ горш: гэта значыць глуміць народную душу. Да таго ж адны жабракі могуць праз усё жыццё толькі браць. Трэба ж і нам, беручы чужое, калі-нікалі даць нешта сваё” [3, т. 2, с. 291]. Дасканалае веданне еўрапейскіх літаратурных школ, напрамкаў давала магчымасць М. Багдановічу творча наследаваць сусветным традыцыям, быць глыбокім даследчыкам іх уплываў на славянскія літаратуры (паэзію У. Самійленкі, Г. Чупрыкі, В. Брусава і інш.).

Стасункі М. Багдановіча з еўрапейскім імпрэсіянізмам гарманічныя і плённыя. Засвоіўшы асновы імпрэсіяністычнага пісьма, М. Багдановіч выпрацоўвае свой непаўторны стыль, у падмурку якога ляжаць эстэтычныя прынцыпы рэалізму. Патэнцыял імпрэсіянізму надзвычай багаты, беларускі пісьменнік адчуваў яго праз уздзеянне заходнееўрапейскай культуры, якая фарміравала новы тып мастацкі адоранай асобы, новае бачанне свету і новы метады яго папярэдняга.

Суцэльнае супрацьпастаўленне рэалістычнай і мадэрнісцкай літаратуры мяжы XIX – XX стст. цалкам памылковае, сувязі паміж імі самыя натуральныя і трывалыя. Не адбылося замены рэалізму мадэрнізмам, як і канцэпцыя аб прыярытэтнасці “чыстага” рэалізму састарэлая. Проста прыйшоў час нараджэння новых тыпаў мастацкага дыялога са светам. І гэтыя новыя тыпы не азначалі разрыву з папярэднімі традыцыямі. Як тут не прыгадаць выказаную Д. Ліхачовым думку, што “реализм не может устареть по самой своей природе. Это постоянно самообновляющееся направление, направление, которое не может повторять своих стилистических приемов,

формул, сюжетных построений и т. д. Могут устаревать (и при этом быстрее, чем в любом другом направлении) отдельные виды реализма, индивидуальные манеры, отдельные приемы и т.д., но сама диалектика реализма остается” [5, с. 59]. “Самоочищение” реализма от всякого рода инертной формы, от раз и навсегда избранных способов изображения, острая борьба живого и все обновляющегося содержания со склонной к застыванию формой составляет внутреннюю силу его развития” [5, с. 60].

Л.Г. Андреев [1,2], Г.К. Косікаў [4] пераканаўча даказалі, што “імпрэсіянізм думкі” глыбока ўкаранёны ў рэалістычную традыцыю эстэтычнага мыслення, імпрэсіяністычныя тэндэнцыі могуць выяўляць сябе ў сферы ірацыянальнага і што імпрэсіянізм звязаны таксама з экспрэсіянісцкім спосабам аўтарскага самавыяўлення. Магутны патэнцыял імпрэсіянізму інтуітыўна адчуваўся сучаснікамі, ён даваў магчымасць фіксаваць унікальнасць адчуванняў, забяспечваў новы ўзровень мастацкага ўспрыняцця свету. Вядомы польскі музыказнавец С. Яроціньскі пісаў: “импрессионизм был бессознательным предвосхищением нового видения мира и примером нового метода познания – взглядом на мир именно как на соотношение сил и их взаимозависимостей, в котором человек является одновременно и наблюдателем, и одной из действующих сил” [9, с. 35-36]. З пункту погляду імпрэсіянізму, знешні свет цесна звязаны са светам “я” асобы (“весь мир во мне, и я весь во внешнем мире” [6], -- пісаў М. Мэрло-Панці).

Адкрыты імпрэсіяністамі-жывапісцамі прынцып пастаяннага руху і зменлівасці стану прыроды ў літаратурным імпрэсіянізме трансфармаваўся ў своеасаблівую форму псіхалагізму, якая ўлічвала падсвядомыя, ледзь рухомыя настроі і адчуванні. Актыўнае ўзаемадзеянне суб’ектыўнага і аб’ектыўнага пачаткаў было абумоўлена тым, што суб’ектыўнае апіралася на рэальнае, а з другога боку, працэс самапаглыблення асобы быў скіраваны на тлумачэнне пэўных аб’ектыўных з’яў. Такім чынам, можна гаварыць аб узаемадзеянні рэалізму і імпрэсіянізму. Імпрэсіянізм працягвае распачатае рэалістычным мастацтвам заглыбленне ў нетры жыцця, зменлівага і

шматфарбнага. У літаратуразнаўстве склаўся нават тэрмін *імпрэсіяністычны рэалізм*.

Падкрэсліваючы жыццёвую аснову гэтага напрамку, французскі вучоны К. Маклер (Camille Mauclair) ужывае тэрмін “імпрэсіяністы-рэалісты” (1908) [7]. Дж. Ревальд, вядомы амерыканскі даследчык імпрэсіянізму, лічыў, што яго рэалістычны пачатак выявіўся найперш у звароце да сучаснасці (“предметом их искусства, единственным источником вдохновения являлся объективный, окружающий мир и что целью своей они ставили запечатлеть этот мир как можно живей и правдивей” [8, с. 7]).

Імпрэсіяністычнаму светапогляду ўласціва пільная ўвага да жыцця. “Уражанні”, “імгненні” аказаліся не фармальнымі практыкаваннямі, у пастаяннай зменлівасці/рухомасці мастакі бачылі гарантыю спрадвечнай незавершанасці, абнаўлення і амалажэння свету. Імпрэсіянізм можа быць звернуты як да рэчаіснасці, так і да акіна душы, можа фіксаваць знешнія праявы чалавечага быцця альбо ўнутраны свет асобы. Прынцып “секундных” стасункаў чалавека і свету сфарміраваў новы тып антрапамарфізму, калі ўсё ў душы чалавека, бо навакольнае свет надзвычай зменлівы і рухомы.

Сцвярджаць дэчаснасць імпрэсіяністычнага метаду і імпрэсіяністычнага стылю ў творчай манеры М. Багдановіча не варта. Імпрэсіянізм у паэзіі і прозе пісьменніка розны. У паэзіі ён больш арганічны, маштабны і пачынаецца з працэса суб’ектывізацыі рэчаіснасці. Тут можна нават гаварыць аб імпрэсіяністычным светабачанні паэта, але гэта не азначала яго поўны разрыў з рэалістычнымі традыцыямі, наадварот, іх сінтэз стаў плённым эстэтыка-філасофскім асэнсаваннем свету.

Найбольш яркім узорам паэтычнага імпрэсіянізму была паэзія М. Багдановіча, дзе выяўляецца сувязь паміж душой і прыродай. Уражвае гукавая афарбоўка, скрупулёзны падбор дэталаў, уражанняў, адценняў у вершах. Пісьменнік удасканалвае паэтычную мову: ужывае не проста параўнанні, а паэтычныя метафары, якія ўтвараюць цэлы асацыятыўны рад, ёсць тут і колеравыя, светлавые эпітэты, што падкрэсліваюць “зрухі душы”.

М. Багдановіч адкрывае ў беларускай паэзіі крыніцу новай вобразнасці: сэнсавы націск з галоўнага слова, што абазначае прадмет, пераносіцца на залежнае, якое фіксуе адчуванні, выкліканыя прадметам.

Літаратуразнаўцы адзначалі непаўторную музычнасць (гукапіс) багдановічаўскіх вершаў, важным паэтычным прыёмам тут становіцца анжамбеман (фр. *enjambement*, ад *enjamber*, «пераступаць»), які захоўвае семантыка-сінтаксічную цэласнасць фразы і актывізуе інтанацыйны пачатак паэтычнага твора. У выніку інтанацыя становіцца камунікатыўным сродкам, а верш — рухомым, гнуткім і меладычным («Ціха па мяккай траве...»). Малюнак вечару («Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог...», «Добрай ночы, зара-зараніца...», «Ціха па мяккай траве...», «Вечар на захадзе ў попеле тушыць...», «Ноч. Газніца гарыць, чырванее...» «Зімой (Здароў, марозны, звонкі вечар!)», «Вечар») гаворыць аб колеравых нюансах у залежнасці ад асвятлення, скрупулёзным выбары паэтам фарбавай палітры. Але звесці гэтыя творы толькі да сукупнасці адчуванняў было б не правільна. Так, ступень суб'ектывацыі рэчаіснасці прысутнічае ў іх, ёсць узмоцненая метафарызацыя, размытыя контуры, імгненнае ўспрыняцце, але самае важнае — Багдановічу-мастаку ўдалося выявіць магчымасць невербальных зносін чалавека са светам, тагадэкавым, таямнічым, як і сам чалавек.

У тых гістарычных умовах, сямейных абставінах паэзія была для М. Багдановіча не проста паэзіяй, яна стала філасофіяй яго жыцця. І Багдановіч — паэт па-філасофску эмацыянальны. Таямніцы быцця акумуляваны ў душы самотнай, засяроджанай асобы мастака. Імпрэсіяністычнае ўспрыняцце свету ў М. Багдановіча сімвалічнае па сваёй сутнасці («Не куй ты, шэрая зязюля...», «Разрытая магіла»). Фрагменты, дэталі, хуткасць абмалёўкі не адасабляюць імпрэсіяністычны малюнак ад рэчаіснасці, толькі таямніцы Сусвету скіроўваюць паэтычную думку пісьменніка да сімвалісцкіх абагульненняў.

Прыкметай імпрэсіянізму ў прозе М. Багдановіча з'яўляецца паслабленне фабулы, калі на першым плане не дынаміка знешніх падзей і

стасункаў паміж людзьмі, а дынаміка ўнутранага жыцця персанажа, змена яго настрою, эмоцый, адчуванняў. Імпрэсіянізм актуалізаваў суб'ектыўную ацэнку быцця, што выяўлялася ў нетрадыцыйным ракурсе кампазіцыі, у арыгінальнай эмацыянальнай падсведцы, асацыятыўных вобразнасці і дэталях, у сімвалізацыі вобразаў, іх экспрэсіўным узбуджэнні, паглыбленні лірычнага падтэксту, актывізацыі музычных акордаў.

У прозе імпрэсіянісцкая паэтыка выяўляе сябе праз асацыятыўны прынцып пабудовы тэксту (нелінейнасць аповеду, адсутнасць традыцыйнага сюжэта, тэхніка “плыні свядомасці”), фрагментарнасць, суб'ектыўнасць. Але суб'ектыўны момант не выпяняе ў М. Багдановіча аб'ектыўны свет. Узмацненне аўтарскага пачатку здольна надаць твору маштабнасць і значнасць. Характэрны для імпрэсіяністычнай манеры пачуццёва яркі вобраз стварае аб'ёмнасць і шматмерную змястоўнасць свету.

Калі мець на ўвазе чыста класічны імпрэсіянісцкі падыход, то мастак павінен адмовіцца ад ідэі, абагульнення, завершанасці, бо імпрэсіянізм сцвярджаў каштоўнасць імгнення, асобнага прыватнага факта. Класічны імпрэсіянізм у сістэме рэалістычнай эстэтыкі М. Багдановіча трансфармуецца пад уплывам рацыянальнага пачатку, адбору ўражанняў. Узнікае новы тып псіхалагізму, які фіксуе ў падсвядомы, рухомы, зменлівы настрой персанажа праз яго падрабязнае апісанне-замалёўку. Асаблівую ўвагу М. Багдановіч надае жэстам, усмешцы, позірку героя, яго колераваму і светлаваму ўспрыняццю прасторы, здольным выклікаць суперажыванне чытача. Імкненне да нюансіроўкі пачуццяў патрабуе ад пісьменніка пошукаў новых выяўленчых сродкаў: распаўсюджанымі становяцца замалёўкі ўнутраных перажыванняў героя, пейзажныя эскізы “з натуры” (цыкл “Из летних впечатлений” (“Феодосия”, “Старый Крым”, “Поездка в Коктыбель”), мініяцюра “Страшное”, эцюд “Мадонна”, сцэнкі з натуры “Около театра миниатюр”, “Волгари”, “На углу”, “Около билетов”).

Літаратурны імпрэсіянізм у творчасці М. Багдановіча — не толькі адзнака стылю пісьменніка, ён мае відавочную філасофска-светапоглядную

аснову, якая вызначае адметны спосаб успрыняцця і тлумачэння свету. Імпрэсіянізм як светапоглядны прынцып у чыстым выглядзе ў М. Багдановіча ды і літаратуры ўвогуле не працуе. Імпрэсіянісцкія рысы накладваюцца ў пісьменніка на творчы метады рэалізму, узбагачаюць і паглыбляюць псіхалагічны малюнак, не патрабуюць завершанай формы. Светапоглядная аснова дыктуе свае мастацкія прыёмы: эскізнасць, лірычную афарбоўку, фрагментарнасць, эмацыянальны прынцып кампаноўкі матэрыялу, “секундны” стыль, імкненне скрупулёзна падаць унутраны свет героя (душэўныя ваганні, раптоўныя змены настрою, мітуслівасць думкі), гэта тое, што мы называем “плынню свядомасці”.

У нешматлікіх праявічых творах М. Багдановіча стварае запамінальныя вобразы дзяцей, у якіх мастацка захапляе найбольш дзіцячы, эмацыянальна-маляўнічы погляд на свет (“Колька”, “Чудо маленькага Петрыка”). Імпрэсіянісцкае ўспрыняццё свету мастаком вызначае яго прынцып адносінаў да чалавека як зменлівай істоты. Гаворка ідзе пра дваістасць і ўнутраную супярэчнасць асобы. М. Багдановіч не прымае маналітнае “я” чалавека, яно штохвілінна распадаецца на вялікую колькасць суб’ектаў (“Насчастный случай”).

Такім чынам, імпрэсіянізм М. Багдановіча ўзбагаціў беларускую літаратуру паглыбленым псіхалагізмам, тонкай нюансіроўкай пачуццяў чалавека і змен у прыродзе, лірычным псіхалагічным пейзажам, новымі мастацкімі сродкамі і прыёмамі (яркая дэталі, зрокавы і слыхавы вобраз, лаканізм фразы і інш.). Імпрэсіяністычная скіраванасць уласціва не толькі мастацкай творчасці пісьменніка, але і яго літаратурна-крытычным даследаванням, што можа стаць аб’ектам асобнага разгляду.

Літаратура:

1. Андреев, Л.Г. Импрессионизм. М. : Изд-во Моск. унив., 1980. — 250 с.
2. Андреев, Л.Г. Французская поэзия конца XIX - начала XX века / Л.Г. Андреев // Зарубежная литература XX века. Учебник. — М., 1996. — С. 70-91.

3. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. Т. 2 : маст. проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды. – 600 с.
4. Косиков, Г.К. Два пути французского постромантизма: символизм и Лотреамон // Поэзия французского символизма. — М., 1993. — С. 5-62.
5. Лихачев, Д. Об одной особенности реализма / Д. Лихачев // Вопросы литературы. — 1960. — № 3. — С. 53—68.
6. Мерло-Понти, М. / М. Мерло-Понти [Электронный ресурс]. — 2012. — Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/186508.html>. — Дата доступа: 15.01.2012.
7. Моклер, К. Импрессионизм: История, эстетика, мастера / К. Моклер. Пер. с фр. Изд. 2. — М. : Изд-во Либроком, 2011. — 160 с.
8. Ревальд, Дж. История импрессионизма / Дж. Ревальд. — М. : Республика, 1999. — 415 с.
9. Яроцинский, С. Дебюсси, импрессионизм и символизм / С. Яроцинский. — М. : Прогресс, 1978. — 232 с.